

Constantin Banu: politică și cultură¹

Magda Stavinschi*

Există oare un erudit care să facă politică, dar un politician să fie cultivat? Se pare că da; poate exista o simbioză între politică și cultură, este adevărat rar, iar Constantin Banu este un exemplu.

„Acest profesor de istorie, ajuns în prima linie a vieții politice pe vremea când ea păstra încă vechea demnitate și decență și oamenii se ridicau prin talente și merite, era desigur o figură neobișnuită în societate și în activitatea politică.”²

El a rămas în memoria celor interesați în istoria începutului de secol XX ca fondator al revistei „Flacăra”, dar și ca ministru al Culturii pentru scurt timp.

Dacă încercăm să-l cunoaștem mai bine, acum, la mai bine 150 de ani de la naștere, vom vedea că a fost mai mult decât atât, că a pus cu adevărat umărul la construcția unei Româнии moderne.

Constantin Banu (1873-1940) a făcut parte dintr-o familie cu origini românești pe linie paternă, franceze și grecești pe linie maternă. Voi aminti doar câțiva dintre membrii ei. Sora lui, Elena (1876-1957), pare a fi fost printre primele românce cu studii de matematică la Sorbona. Cea-laltă soră, Irina, a fost căsătorită cu profesorul de latină și elină *Mitriță Constantinescu*, director al Liceului „Matei Basarab” în 1905-1912, 1923-1935.³ Fiul său, Bob, a fost căsătorit cu Lucia (1918-2020), actriță, colegă cu Radu Beligan la Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică, fiica Elenei Rosetti Tescanu, soră a Marucăi Cantacuzino și a lui Maximilian Costin, violonist, muzicolog, poet, publicist, fotograf, traducător, director al Teatrului de Operetă din București.

Soția lui Constantin Banu, Aneta (1882-1970), făcea și ea parte dintr-o familie deosebită. Tatăl ei era Iordan Guțulescu (1882-1911), cu moșii la Hălăucești, lângă Roman, locul în care C. Banu își va petrece ultimii ani de viață. Aneta avea o soră, Elena, căsătorită cu medicul Ștefan Irimescu (1871-1956), fondator al școlii românești de pneumoftiziologie. Fiica lor, tot Elena (1911-1965), s-a căsătorit cu criticul și esteticianul Tudor Vianu. Ramura Guțuleștilor a ajuns până în zilele noastre, inclusiv prin profesorul și politicianul român, istoric al ideilor, Vlad Alexandrescu, ai cărui părinți au fost Maria Alexandrescu Vianu și Petre Alexandrescu, istoric al Antichității, arheolog, istoric al religiilor, ceea ce arată că înclinația spre cultură dar mai ales spre științele politice nu s-a pierdut cu totul în epoca comunistă în această familie.

Și am dat doar câteva exemple. Într-adevăr, toți s-au străduit să aibă o cultură cât mai profundă, să facă ceva în viață.

Constantin Banu urmează cursurile liceale la „Matei Basarab”, după care primește diploma cu antetul Universității din București la 20 septembrie 1891. Aceasta îi va servi ulterior pentru continuarea studiilor peste hotare. La terminarea Facultății de Litere și Filosofie (1895) devine profesor, mai întâi profesor suplinitor de istorie la gimnaziul din Giurgiu⁴, apoi profesor provizoriu tot de istorie la liceul din Brăila⁵ și la Liceul „Matei Basarab” din București, dar și la Seminarul „Nifon” și la Liceul „Gheorghe Lazăr” din București și curând inspector pentru învățământul particular.

*Dr. în matematică, astronom

În anul 1900 susține și teza de licență la Facultatea de Drept, cu tema *Executarea hotărârilor străine*, președinte Grigore Tocilescu.

Preocupat de destinul învățământului și culturii noastre, scrie⁶: „Nu e o simplă întâmplare că marii promotori ai culturii omenești apar în mijlocul națiunilor cu mase populare luminate și iarăși nu e o simplă întâmplare că românii ce dau strălucite speranțe cât timp lucrează în domeniul științei sau al artei între străini, se istovesc, se veștejesc, devin sterili îndată ce vor să-și continue activitatea în propria lor țară. Alcătuirea noastră socială, restaurată numai la suprafață, prezintă abia o pojghiță foarte subțire de oameni culți care sunt utilizați în prea multe direcții, se folosesc prea mult de binefacerile acestei alcătuirii pentru ca să mai fie capabili de eforturi îndelungate și susținute; [...] astfel încât sterilitatea vieții noastre culturale și sufletești rămâne fără remediu cât timp se va frământa numai aceeași pastă puțină și săracă a păturii noastre de suprafață. Rămâne de săvârșit o lucrare uriașă, acea chemare la lumina culturii a vastelor pături profunde din întunericul satelor, de unde vor izvorî energiile regeneratoare ale viitorului și de unde alcătuirea noastră socială se va înălța în chip firesc, de la temelie spre creștet. Această lucrare uriașă apasă asupra învățătorimii; e povara și mândria ei cea sfântă”.

Cât de actuale sunt aceste reflecții și modul în care el înțelegea rolul educației în afirmarea unei societăți care ar fi meritat mai mult!

Deși amintirile despre profesorul C. Banu sunt dintre cele mai elogioase, trebuie să reținem contribuțiile sale remarcabile în politică.

Este cunoscut sprijinul Franței la unirea Principatelor Române în 1859 și, mai târziu, la formarea României Mari. Relațiile diplomatice dintre țările noastre au fost stabilite, la nivel de legăție, la 20 februarie 1880, primul ministru plenipotențiar al României la Paris fiind Mihail Kogălniceanu. În 1917 Victor Antonescu (1871-1947) este numit ministru plenipotențiar și trimis extraordinar al României la Paris.

În 1917 doi ziariști (Emil D. Fagure și Albert Ch. Honigman) au fost atașați la „Maison de la Presse” de la Paris, pentru a asigura o informație corectă în ambele sensuri: dinspre Franța spre România și invers. În octombrie, Pavel Brătesanu (1857-1935), senator, fost vicepreședinte al

Camerei deputaților, director al ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, adună la „Hôtel des Deux Mondes” pe toți românii, parlamentari și profesori universitari, veniți în misiune. Printre ei va fi și Constantin Banu. În condițiile dezinformărilor care soseau din țară, se înființează ziarul săptămânal „La Roumanie, organ al revendicărilor și intereselor românești”, sub direcția lui Pavel Brătesanu, Constantin Banu, Constantin Mille și Emil Fagure, redactor șef al ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”. Vor apărea 74 de numere, ultimul la 12 iunie 1919, adică la opt luni după declararea armistițiului de la 11 noiembrie 1918, încheiat între Imperiul German și puterile Antantei, care a pus capăt Primului Război Mondial pe Frontul de Vest.

Încă din ianuarie 1917 se înființează la Paris un organism care-și propunea să promoveze pe plan internațional dreptul poporului român la unitatea internațională și care avea să coordoneze întreaga activitate de peste hotare, sub numele de *Consiliul Național al Unității Române*, mai exact *Le Comité National de l'Unité Roumaine*. Constantin Banu a făcut parte din conducerea acestuia alături de alte personalități.

La 24 iunie 1918, 73 de parlamentari, universitari și ziariști români se întrunesc la sediul *Comitetului de acțiune parlamentară din străinătate* din bd. St. Germain nr. 243, constituind un comitet economic franco-român sub președinția lui Louis Barthou, fost președinte de consiliu. În aceeași zi misiunile române au fost primite în ședință solemnă la Camera deputaților de la Palais Bourbon. Ideile transmise: „Unitatea ei (a României) nu poate fi desăvârșită decât prin desăvârșirea programului de liberațiune, pe care am jurat să-l facem să triumfe”. În urma unei intervențiuni a d-lor C. Banu și Emil D. Fagure pe lângă marele istoric Ernest Lavisse, în seara de 4 februarie, după un dineu în onoarea misiunii universitare române la Paris, vicerectorul președinte al consiliului Universității din Paris, d. Lucien Poincaré, a remis ministrului României, d. Victor Antonescu, adresa Universității din Paris către Universitățile din București și Iași: „Universitatea din Paris, în momentul când națiunea română e în prada unei crize tragice, exprimă Universităților de la București și Iași o simpatie profundă”. [...] La 8 august, în „La Roumanie”, Allen Leeper constată

că „românii aflători la Paris și în diferite țări ale Antantei sunt admirabil plasați a studia cu aliații chestiunile care vor regulamenta pacea viitoare și a arăta cum de nu poate fi vorba de anexiune, ci de o realizare a visului românilor din Ardeal de a se uni cu noua Românie democratică de mâine.”

La 6 septembrie colonia românilor din Paris trece la constituirea oficială a *Consiliului Național Român*. La 19 septembrie 1918 „La Roumanie” prezintă menirea acestui Consiliu în momentele în care „românii din Austro-Ungaria au așteptat din toate timpurile să intre în România liberă”. Acesta era „primul organizator al unității noastre naționale”.

La 17 octombrie 1918 „La Roumanie” publică recunoașterea oficială a *Consiliului național al Unității Române* de către Franța, SUA și Italia, „La Roumanie” punându-se în slujba acestuia. Iată de ce „La Roumanie” adaugă acum la titlul său „Organ Hebdomadar al Unității Naționale Române”.

În 1918 C. Banu se afla la Paris, desigur nu pentru prima oară. Motivul era pregătirea Marii Uniri. Într-o telegramă păstrată la Academia Română, trimisă de la Paris în 1918 din Hôtel des Deux Mondes, avenue de l'Opéra 22, era scris: „E. A. Pangrati, P. Brătășanu și C. Banu îl roagă pe I. Ursu, aflat în Rue de Ribéra 45, să vină la hotelul din av. de l'Opéra pentru o comunicare de cea mai mare importanță, în urma unei convorbiri avute cu d. Președinte al Consiliului, G. Clemențeau”.

La 3 octombrie 1918 este proclamată constituirea *Consiliului Național al Unității Române*, cu o largă reprezentare a românilor din țară, dar și a celor din Austro-Ungaria. Acest comitet va fi recunoscut oficial în numai câteva zile de Guvernele francez, englez și italian. Comitetul a funcționat până în 1919. Scopul său era „promovarea internațională a dreptului poporului român la unitatea națională”. O placă memorială pusă pe imobilul din l'Avenue de l'Opéra 22 de la Paris consemna existența acestui comitet. Numele lui C. Banu figurează ca director al ziarului „La Roumanie”.

La 19 ianuarie 1922 C. Banu va fi numit ministrul Cultelor și Artelor, funcție pe care o va îndeplini până la 30 octombrie 1923. Președintele PNL era în acea vreme Ion I. C. Brătianu.

Anul 1922 este un an deosebit de însemnat pentru România Întregită. Venise în sfârșit momentul Încoronării. La 15 octombrie, Regele Ferdinand I și Regina Maria s-au încoronat la Alba Iulia ca regi ai tuturor românilor.

Un eveniment major care necesita eforturi de organizare pe măsură, dar care a generat și multe idei contradictorii. Vaticanul nu era de acord ca un rege catolic să fie încoronat într-o biserică ortodoxă, iar Mitropolitul Primat Miron Cristea cerea contrariul. În cele din urmă s-a decis ca în biserică să aibă loc doar slujba de sfințire a coroanelor, iar ministrul de Interne a propus ca la slujbă să participe și episcopii greco-catolici, propunere susținută și de C. Banu, *însărcinat de guvern cu orânduirea ultimelor preparative potrivit programului stabilit, deși clădirile erau încă umede*. În fine, s-a căzut la un compromis, iar Vaticanului i s-a comunicat că Încoronarea va avea loc afară, pentru că era puțin loc în Catedrală, iar manifestarea trebuia să fie văzută de toți cei veniți să asiste la acest eveniment istoric. În cele din urmă Încoronarea a avut loc sub un baldachin amenajat la o oarecare distanță de biserică, iar regii au fost conduși din biserică până la baldachin de mitropoliți⁹.

Suveranii au părăsit solemnitatea trecând pe sub baldachinul susținut de 10 ofițeri, îndreptându-se spre apartamentele lor. Acolo Constantin Banu – ministrul Cultelor și Artelor – le-a prezentat Suveranilor spre semnare *Actul Comemorativ al Încoronării*, prin care era pecetluită Marea Unire. Acest act a fost redactat de ministrul C. Banu¹⁰. La dejunul de la Pelișor, Al. Tzigara-Samurcaș îi prezintă Regelui pocalul de argint cu semnătura lui Mihai Viteazul, achiziționat împreună cu ministrul C. Banu, în excursia de la Turda¹¹.

„Lupta” din 26 februarie 1923 citează: C. Banu „nu împărtășește temerile acelor care văd amenințată însăși integritatea României mărite și unite”, dar „stăruie totuși că această unitate nu poate fi opera unei clipe, nici a unui om, nici a unui partid”. Mai mult, „se afirmă partizanul unei acțiuni de stat «sistematice, înțelepte și leale» în chestiunea minorităților etnice și a confesiunilor”.

În 1926, la întrebarea dacă Statul are datoria de a proteja doar colecțiile sale, C. Banu, care nu mai era ministru al Culturii, răspunde: „Alegeți o

chestiune într-adevăr importantă și de actualitate. De multă vreme încă, dar mai ales după război, obiectele de artă reprezentând un interes public, ca de exemplu icoanele, odăjdiiile etc., dispar de la locul lor spre a intra în colecțiile amatorilor din țară ori din străinătate. Bisericele și mănăstirile au fost și sunt pur și simplu jefuite de aceste neprețuite bunuri, fie că au fost cumpărate de la cei care nu aveau dreptul să le vândă, fie că au fost mai curând expropriate prin dreptul celui mai tare. Vizitați casa unui îmbogățit de război, mai mult sau mai puțin creștin, ori cutărui amator de peste hotare și vă veți minuna de frumoasele icoane, candelă, jilțuri etc. care, fără știrea nimănui, au intrat în patrimoniul unor particulari”.

Cât de trist s-a repetat istoria doar câteva decenii mai târziu!

Împreună cu Tzigara-Samurcaș, pe atunci inspector al Artelor, a luat primele măsuri pentru inventarierea colecțiilor statului și ale persoanelor morale. Au cerut apoi Consiliului de miniștri ca obiectele de artă risipite pe la diferite autorități să fie inventariate și, întrucât nu erau îndeajuns de bine conservate, să treacă în colecțiile speciale, ca să li se găsească mijlocul unor adăposturi civilizate.

Ce trebuie făcut în continuare? Iată ce spune Banu în *Influența războiului asupra stărei culturale de după război* (pp. 221-245): „Ne numim stat cultural dar ne dezinteresăm tocmai de ceea ce mărturisește tradiție de cultură cu care avem dreptul să ne mândrim. Avem un minister al Artelor. Am fost și eu una din victimele «consimținde» ale acestei superiorități bugetare. Dacă, la urma urmei, am avea un minister mai puțin, dar fonduri mai multe pentru ceea ce statul are dreptul și obligațiunea să facă în materie de artă și cultură?”

Iată ce-i unea pe cei doi oameni de cultură: „dragostea pentru un patrimoniu care trebuia protejat cu orice preț”.

Pentru a înțelege mai bine gândirea sa politică ar fi bine de recitat *În grădina lui Glaucon* sau *Manualul bunului politician*¹², pe care, probabil, niciun politician al zilelor noastre nu l-ar mai înțelege.

Calitățile lui de critic literar îl fac pe Vladimir Streinu să spună că „mult mai mare decât profitul politicianilor este plăcerea literaților care citesc această carte. Ei gustă din plin ironia și amărăciunea afirmațiilor, înțelegând de la întâia

reflecție a acestei culegeri că se află în fața unui distins intelectual care, rătăcit în politică, numai din întâmplare a ajuns și ministru [...] Și este un idealist dezamăgit cel care poate nota că politica este mai presus de toate arta de a masca, sub aparențe de principii și idealuri, interese și ambițiuni personale”. A fost, oare, acesta omul care s-a luptat prin toate mijloacele să ajungă la putere? Desigur că nu.

Drumul politic era să-l coste viața. Problema evreiască s-ar fi rezolvat cel mai simplu prin „asasinarea principalelor personalități evreiești ale vremii și a românilor jidăniți, bancheri, oameni politici și patroni de presă”¹³. Așa a apărut pe listă numele lui Constantin Banu¹⁴. Chiar dacă a scăpat cu viață, dezamăgirile din politică îl fac să se retragă destul de timpuriu, dedicându-se scrisului și familiei.

Constantin Banu, personalitate de înaltă cultură, formată la școala clasicismului, a fost un scriitor polivalent, tentat de mai multe experiențe estetice, fără să insiste și fără să performeze în vreo direcție. O prezență spirituală, tentată de viața politică, de jurnalism și literatură, Constantin Banu a fost membru în prima *Societate a Scriitorilor Români*, strămoașa Uniunii Scriitorilor de azi.

Prima sa carte a fost *Sub mască*, semnată cu pseudonimul *Mefisto* și apărută în 1916, în același an cu volumul *Trăiască viața!*, în care reunește texte jurnalistice apărute în revista „Flacăra” (1916).

Dar cei mai mulți, interesați în istoria culturală a neamului, își amintesc de C. Banu ca fondator și director al revistei „Flacăra”, literară, artistică și socială, care va reuni crema intelectualității românești.

„Flacăra” a trecut și în provinciile românești de sub ocupația străină. Își amintește cu nostalgie când, în primul parlament al României Mari, deputați din aceste ținuturi au venit să-i strângă mâna, iar Iuliu Maniu i-a spus „Eu unul am învățat multă românească din *Flacăra*”.

Dar să-l lăsăm pe G. Călinescu să prezinte revista pe care n-o poate despărți de fondatorul ei¹⁵: „La 22 octombrie 1911 apărură sub direcția lui Constantin Banu, profesor și om politic [...] «Flacăra», revistă literară săptămânală care avu un

succes de răspândire extraordinar, atingând patruzeci de mii de exemplare. Era o publicație eclectică de informație literară, împacând pe bătrâni cu tinerii, făcând istorie literară, reportaj, anchete, concursuri, interesând pe oamenii politici la literatură, și ce-i dreptul, și pe scriitori la politica liberală a directorului. Redactorul ședea „de vorbă” cu Delavrancea, cu George Coșbuc, cu Al. Vlahuță, cu Brătescu-Voinești. Se închinau numere unui scriitor, o dată lui Caragiale. Se publicau inedite, se ridicau probleme. [...]. La început revista fu prudentă, mulțumindu-se cu modernismul primilor simbolști. Aici se încercă readucerea în conștiința publică a lui Al. Macedonski. Abia peste câțiva ani, „Flacăra”, sub îndrumarea ocultă a tânărului Ion Pillat, deveni franc avangardistă, publicând pe Bacovia, Adrian Maniu, Demostene Botez. [...]”

Revista apare în mai multe serii – prima, din 1911 până în 1916 – și, probabil din pricina dificultăților generate de război, se întrerupe până la sfârșitul lui 1921. Reapare în aprilie 1922, până în iunie 1923, dar pe tot parcursul său, se observă unitatea de gândire și concepția generală, ceea ce arată că fondatorul ei, C. Banu, s-a aflat din prima clipă la conducerea revistei.

Forma revistei era, la acel început de secol, o apariție unică: era singura revistă nouă, cu aspect și conținut european, cu ilustrații – fotografii sau gravuri semnate de mari artiști – articole cu conținut social, de informație politică, cu literatură de calitate și chiar pagină de publicitate.

Revistă de mare importanță în epocă și după aceea – dovadă anii comunismului în care Adrian Păunescu își boteza fițuica cu acest nume, fără a ține seama că fondatorul ei a fost un împătimit luptător împotriva comunismului – revista „Flacăra” rămâne un reper în publicistica românească.

În 1989 revista reapare imediat după binecunoscutele evenimente din decembrie, mai exact la 24 decembrie, cu subtitlul „Revistă de opinie cetățenească. Ediție specială”. Începând cu numărul din 5 ianuarie 1990, redactor șef este George Arion. Prima campanie de mare succes a revistei, în care fotografia a jucat un rol însemnat, are ca finalitate dărâmarea statuii lui Lenin din Piața Presei Libere.

Redactorii revistei și-au propus să promoveze valorile democrației, să condamne cu mult curaj derapajele din viața social-politică a țării, atentatele comise împotriva libertăților omului, să flageleze corupția și să avertizeze în legătură cu acumularea unor bogății uriașe în mâinile membrilor câtorva familii. Din pricina atitudinii sale tranșante, revista este boicotată de către autoritățile din acel timp: publicația nu mai ajunge în provincie, pachetele de reviste fiind aruncate din tren, redacția nu mai primește hârtia de la fabrica Letea, i se impune să-și reducă numărul de pagini de la 24 la 16. Orice încercare de aservire este însă refuzată iar revista, ca și întregul trust, își continuă independența, fiind singurul trust de presă important cu un astfel de statut. Respectând tradiția, „Flacăra” încearcă să corespundă exigențelor presei secolului al XXI-lea, dar fără mare rezultat. La puțin timp după ce și-a sărbătorit centenarul, și-a încetat apariția.

Nu putem încheia acest scurt portret al unui mare om politic și de cultură care a fost Constantin Banu fără a-i aminti una din calitățile sale de excepție care l-au ajutat și ca profesor dar mai ales la tribuna politică: talentul oratoric.

La discursul lui din decembrie 1909 la Ședința Adunării Deputaților, care a durat aproape o oră și jumătate, s-au înregistrat de 32 de ori aplauze, dintre care de 9 ori aplauze prelungite, ba chiar repetate, ca să nu mai spunem că de 6 ori a stârnit chiar ilaritate. Să nu uităm că era o epocă în care opoziția devenea uneori chiar mai agresivă ca astăzi: „tropăit din picioare, bătaii cu palmele în bănci, vociferări, fluierături, huiduieli, înjurături etc.”. În Parlament, discursurile sale, devenite celebre, au atras admirația unanimă a tuturor parlamentarilor, fără vreo deosebire de culoare politică. De pildă, liderul conservator Al. Marghiloman, care-i urma odată la tribună, a renunțat la cuvânt „spre a nu tulbura impresiunea frumoasă lăsată de sublimul discurs al d-lui Banu, pentru a cărui achizițiune felicită Partidul Național Liberal”.

La 8 septembrie 1940 C. Banu „moare cu toată tristețea pe care o poate încerca un literat și un filosof față de imensa incapacitate de înțelegere a mulțimilor pentru care inspirații și martirii nu pot nimic”.¹⁶

Note

¹ Gabriela Banu, Magda Stavinschi, Aurel Goci, Constantin Banu. *Omul care a aprins flacăra iubirii de țară*, Editura Eikon, 2023.

² Nicolae Iorga, necrolog din „Neamul Românesc”, anul XXXV, nr. 207, de miercuri 18 septembrie 1940.

³ Viorica Popa, *Tradiție și actualitate, Colegiul Național Matei Basarab, București, 150 de ani*, București, 2010, pp. 253-255.

⁴ În prezent Colegiul Național „Ion Maiorescu”.

⁵ În prezent Colegiul Național „Nicolae Bălcescu”.

⁶ „Flacăra”, an III, nr. 12, 4 ianuarie 1914

⁷ Ioan Ursu (1875 – 1925), istoric, membru corespondent al Academiei Române din 1910.

⁸ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii III, 1919-1930*, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 118.

⁹ Ioan Scurtu, *Încoronarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Alba Iulia (I)*, în „Magazin istoric”, octombrie 2022, pp. 5-9.

¹⁰ Ioan Scurtu, *Încoronarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Alba Iulia (II)*, în „Magazin istoric”, noiembrie 2022, pp. 33-37.

¹¹ Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 119.

¹² Ediția inițială, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937; reeditată de Fundația Pro, Biblioteca Națională Politică, în 1988, apoi de Editura Flacăra, în 2011.

¹³ Tatiana Niculescu, *Mistica rugăciunii și a revoluției. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu*, Ed. Humanitas, București, 2017, p. 85.

¹⁴ <https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/09/28/i-dei-si-fapte-haiducesti-in-miscarea-legionara/>; „Magazin istoric”, octombrie 2023, p. 62.

¹⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941 (p. 633).

¹⁶ „Curentul”, 12 septembrie 1940.